

Precies een eeuw geleden werd in Den Haag de nationale show gehouden

Nederlands rundvee liet in 1913 nieuwe kansen zien

Op 15 september 1913 werd de nationale landbouwtentoonstelling na bijna drie weken afgesloten. Het succes was groot: het rundvee was uit een diep dal gekomen en de internationale perspectieven werden hoog ingeschat. Winnende fokstallen met zwartbonten zouden decennialang de lakens gaan uitdelen.

tekst **Reimer Strikwerda**

Het hoorde tot de retoriek van die dagen: de nationale landbouwtentoonstelling van 1913 werd al snel 'de grootetentoonstelling' genoemd. Sinds 1908 was secretaris Victor Croesen – een veelzijdig man, die ook als zuivelconsulent actief was geweest – van de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereniging (KNLV) goeddeels bezet geweest met de voorbereiding. Hij had ervaren dat het economische klimaat steeds gunstiger werd.

De tentoonstelling ging een week eerder van start dan de bedoeling was. Op 28 augustus 1913 werd het Vredespaleis in Den Haag geopend door koningin Wilhelmina – dus was er veel belangrijk buitenslands bezoek – en een dag later in-

stalleerde ze het nieuwe kabinet. Ze had het maar druk, want enkele uren later zat ze in de ereloge bij de landbouwtentoonstelling. En daar herinnerde niet alleen haar echtgenoot, prins Hendrik – in zijn functie als voorzitter van de KNLV – aan het gunstige tij voor de Nederlandse landbouw, dat deed ook de pas aangetreden minister Willem Treub van Landbouw, Nijverheid en Handel. Een belangrijk departement: in 1913 verdiende nog een kwart van de Nederlandse beroepsbevolking zijn brood in de agrarische sector.

Een vergelijking met de benarde situatie tijdens de vorige nationale landbouws-show, die van 1884 in Amsterdam, lag voor de hand. Toen was de landman tra-

Iman G. J. van den Bosch

De Friese keurcollectie in de keuringsring, geleid door mannen in het traditionele tenue

ditioneel ingesteld en opereerde hij op eigen houtje, zo riepen de sprekers in herinnering, in 1913 was hij ondernemend en coöperatief ingesteld.

Er waren dan ook letterlijk werelden van verschil. Sinds de crisis van de jaren tachtig in de negentiende eeuw was vooral de bevolking in de steden flink gegroeid, zodat er veel meer behoefte aan zuivelproducten en vlees was gekomen. De prijs van de boter was met 50 procent gestegen, die van kaas was zelfs verdubbeld, zo bleek uit het proefschrift, waarop dezelfde Victor Croesen in 1934 op 58-jarige leeftijd nog zou promoveren in Wageningen.

Prins Hendrik kon in zijn korte openingsspeech dan ook beklemtonen: 'De landbouw in ons vaderland verkeert op dit oogenblik in een tijdperk van grooten opbloei; op het gebied van de rundveeteelt en de zuivelbereiding nemen wij wederom een eerste plaats in.'

Het stamboek als adresboek

In zijn bijdrage aan het belangrijke naslagwerk uit 1913 'De Nederlandsche landbouw in het tijdperk 1813-1913' was de Wageningse hoogleraar Luitje Broekema ook bijna lyrisch over de ontwikkeling van de jongste kwarteeuw. Hij schreef: 'Doorleefde onze landbouw in de laatste decaden der vorige eeuw eene geduchte crisis, het evenwicht is thans geheel hersteld. Er is een tijdperk van grooten bloei aangebroken. Ook voor de rundveeteelt zijn de tijden gunstig. Ons vee heeft zijn eeuwenoude roem niet alleen gehandhaafd, maar verhoogd, zijn gebruiks- en fokwaarde wordt in den vreemde steeds meer en in steeds ruimere kring gewaardeerd.'

Broekema herinnerde in dit verband aan de beginperiode van het rundveestamboek NRS, dat onder aanvoering van voorzitter Herman Bultman in 1874 natuurlijk met de beste bedoelingen was gestart. Maar buiten een kleine kring van de oprichters was er 'weinig bijval', aldus Broekema, die ook de opleving signaleerde toen Amerikanen voor 'fabelachtige prijzen' het 'puikste vee kochten', in feite de beste zwartbonte koeien in Noord-Holland en Friesland. Maar ze wilden ook de afstamming van de bees-ten weten.

De hoogleraar was hard in zijn oordeel over het stamboek: 'Zoo liet menigeen zijn puike dieren inschrijven met geen ander gevolg, helaas, dat ze voor onze fokkerij verloren waren. Vooral de Amerikanen hebben er hun voordeel mede gedaan; weldra hadden zij ons vee niet

Sjoerdje 6 van Jelle van der Woude uit Deersum maakte deel uit van de Friese keurcollectie

Prinses Juliana, voorgebracht door zoon Kees van Joris Ruijter uit Oosterblokker

meer noodig. Zoo werd het stamboek verlaagd tot een middel van reclame: voor den Nederlander, om zijn puik vee duur te verkoopen, voor den buitenland- schen fokker, om bij inschrijving in de stamboeken bij hem te lande de rasecht- heid der ingevoerde dieren te kunnen bewijzen.'

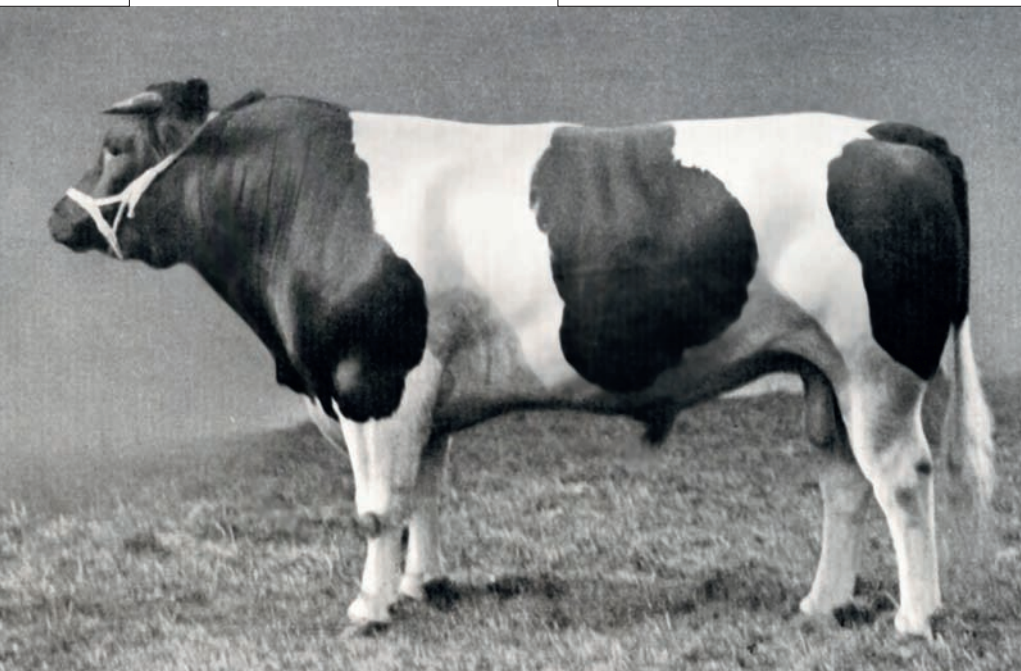
Dat was (in 1913) een hard oordeel over het NRS, dat in 1879 gezelschap had gekregen van het FRS in Friesland en in Noord-Holland geduchte concurrentie had gekregen van het provinciale Noord- Hollands stamboek, omdat het koeien niet eerder wilde opnemen nadat ze een keer gekalfd hadden. En de kopers uit Noord-Amerika wilden het 'stempel' ook al bij de beste pinken, die ze op de bedrij- ven ontdekten. Van Jan Wit uit Midwoud – de fokker van Jacob 2, die in Amerika en later in heel de wereld zou uitgroeien tot de centrale stamvader van alle zwart- bonte hf-dieren – is bekend dat hij z'n

jongvee zo ver mogelijk van de stolp- boerderij weidde, zodat de buitenlandse kopers ze niet onder ogen zouden krij- gen. Wit wist dat hij tegen hun aanlok- kelijke biedingen uiteindelijk niet be- stand zou zijn – de melk en de kaas brachten immers steeds minder op in de crisisjaren.

Drie Nederlandse rassen

Professor Luitje Broekema wist waarover hij schreef. Hij was in 1901 lid van de re- organisatiecommissie van het stamboek, die was ingesteld nadat de hoge rege- ringsambtenaar Frederik Löhnis had ge- constateerd dat er van de eigenlijke taak, de veeverbetering, bar weinig terecht was gekomen. Het was, zo concludeerde men, hoog tijd om orde te scheppen in de Nederlandse veestapel en slechts de beste exemplaren toe te laten tot het stamboek.

De commissie benoemde Iman van den

Dirk 4, nog aan het begin van zijn carrière in Hoornaar

Maartje 9 van Klaas Kaan uit Wieringerwaard, moeder van Frans Adolf

Bosch – telg uit een bekende bestuurdersfamilie in de Zeeuwse Wilhelminapolder – om een uitvoerig onderzoek te doen.

Het was een onderneming die niet zonder risico was. Enkele jaren eerder was hij bij het FRS in dienst gekomen als veeconsulent, maar toen was gebleken dat hij niet alleen van reizen hield, maar ook van handel. Ook kwam hij in conflict met stamboekvoorzitter Jabik Palsma over het wezen van de ideale melkkoe. Zijn voortijdige afscheid in Friesland maakte dat hij beschikbaar was voor de omvangrijke klus bij het NRS. Hij bereisde voor zijn onderzoek de provincies Noord- en Zuid-Holland, Friesland en Groningen (voor zwartbonten), de IJsselstreek en het Land van Cuijk (voor rood-

bonten) en in Groningen nam hij ook de zwartblaren mee.

Min of meer in het verlengde van Löhnis stelde hij in 1906 voor het stamboek te reserveren voor de drie koeienrassen fh, mrij en blaarkop. Maar hij deed meer: hij ontwierp in navolging van het Friese stamboek voor elk ras een keuringsbalk – die decennialang zou worden gehanteerd door de stamboekinspecteurs – en hij adviseerde het stamboek dichter bij de boer te brengen door fokverenigingen (voor registratie en melkcontrole) te stimuleren.

Bovendien gaf hij een profiel van de hoofdinspecteur bij het stamboek: een invloedrijke functie die hij zelf ambieerde en ook kreeg. Tot hij enkele jaren later ook bij het NRS niet meer als ambte-

naar te handhaven was: Iman van den Bosch werd naderhand omschreven als een geniale solist.

Onverwacht succes in Den Haag

De show tijdens de septemberdagen van 1913 in Den Haag was de eerste die plaatsvond volgens het schema van Iman van den Bosch. Ook al vond er geen competitie plaats tussen de diverse gebieden, dat ontnam geen behoorlijk zicht op het veeteeltkundige beeld, want in diverse delen van het land kwam een doelgerichte veeverbetering van de grond.

Bijvoorbeeld in het zuidwesten van Drenthe, waar een man als Jan Luchies Nijsingh uit De Wijk zorgde voor nieuwe initiatieven. Hij was een van de directe leerlingen van Iman van den Bosch en zolang hij op de boerderij gemist kon worden, was hij inspecteur bij het NRS. Bij de leden van de fokvereniging 'De Stapel' wist hij zijn enthousiasme over te brengen, want de inzending in Den Haag werd geprezen door Dirk Leonard Bakker, de latere Wageningse hoogleraar Vee fokkerij. 'Men voelt hier te staan tegenover het werk van ernstige fokkers, die in korten tijd al veel wisten te bereiken.'

De Wijk en Ruinerwold werden gewaardeerde fokkerijcentra, vooral door de mix van zwartbonten uit Groningen, Friesland en Noord-Holland. En Jan Luchies Nijsingh bleef een autoriteit: hij was van 1937 tot 1947 voorzitter van het NRS.

Geblokte vormen in Groningen

Vooral de nazaten van de Groningse Herman – geblokte dieren met een royale bespiering en een prachtige haarkleur – waren in 1913 al flink in opmars. Van Herman was bekend dat hij een los zwart vlekje aan een poot had, maar daar trok eigenaar Jan Schutter uit Bovenrijke zich niets van aan. Beroemd werd zijn uitspraak: 'Zorgen jullie maar voor 't haar en de goede tekening, ik zal wel zorgen dat er beesten blijven.'

Een aan de Groningse stamvader verwante jonge stier, Dirk 4 van de fokvereniging 'Verbetering zij ons doel' in Hoornaar, was een van de toppers uit de Zuid-Hollandse keurverzameling. Hij zou nog tot 1921 actief zijn. 'Toen kwam zijn einde, dat men node had zien naderen', zo schreef Engelbert van Muilwijk in het preferentenboek van het NRS. Dirk was de centrale stamvader van alle koeien en jonge stieren rond Hoornaar geworden en ondanks zijn slechte melkvererving kreeg hij er een standbeeld.

Primeur voor het prille mrij-ras

Op de tentoonstelling van Den Haag zorgden de stieren en koeien van het nog prille mrij-ras voor een primeur: het verscheen voor het eerst onder die naam. Het Land van Cuijk liet nog verstek gaan en de kleine inzending uit Limburg maakte op de bezoekers vooral indruk door de begeleidster, 'een kante deern, met een groote Limburger muts op'. Maar het IJsselvee maakte dan ook een bijzondere indruk op de toeschouwers. 'Wat 'n beesten', klonk het vanuit het publiek, dat vol bewondering keek naar de maten en de inhoud van de roodbonten.

De fokverenigingen van Olst en Brummen waren met afstand favoriet bij de mrij-delegatie in Den Haag. Olst kwam met twee opvallend fraaie stieren, Sultan en Frits. 'Prachtdieren', aldus vee-veelconsulent Engelbert Dommerhold, die moeilijk een voorkeur kon uitspre-

ken. De elegante Sultan bleef in Olst, Frits ging naar Brummen en groeide in zijn nieuwe werkgebieden uit tot een van de beeldbepalende stamvaders van het mrij-ras.

De fokvereniging van Brummen moest het hebben van het vrouwelijke vee,

daaraan was het te danken dat de groep een eerste prijs won. Meerdere koeien kwamen uit de stal van Evert Jan Alderkamp in Brummen, de grootvader van de NRS-hoofdinspecteur en de overgrootvader van de huidige bestuursvoorzitter van CRV.

Truitje (links) en Jans, twee koeien van Evert Jan Alderkamp, die deel uitmaakten van de winnende keurverzameling van Brummen

De Friezen konden na afloop gemakkelijk constateren dat Den Haag 1913 'glorieuze dagen' voor hun fokkerij waren. In het gedenkboek, dat 'De Veldbode' uitgaf, dacht de (anonieme) verslaggever dat het niet tot zijn taak hoorde een oordeel te geven over het Friese vee. Het 'Fries Weekblad' gaf wel een recensie, maar die was van Cornelis Broekema – zoon en later in Wageningen opvolger van vader Luitje – destijds secretaris van de Friesche Mij van Landbouw. Hij roemde het tijdig ondernemen van de dagenlange reis per auto, boot en trein naar Den Haag, waardoor de dieren voldoende tijd hadden in topvorm te verschijnen in de keuringsring, waar ze (ook toen al) werden voorgebracht door mannen in witte broek en blauwe kiel. Een van de verzorgers, de jonge Jelmer van der Leij uit Witmarsum – hij was in 1958 ook nog stalmeester op de Expo in Brussel – herinnerde er later aan dat de reis toch niet zonder problemen was verlopen. Zo had men vergeten melkbussen mee te nemen, zodat de melk tijdens de tocht over de Zuiderzee rechtstreeks overboord moest worden gegooid.

De grootste overwinning was voor Simon Ates Knol uit Hartwerd, die met zijn bedrijfsinzending stallen van naam als die van firma Hoite Schaap uit Deersum en Jan Wassenaar uit Jelsum versloeg. De collectie stond onder aanvoering van de anderhalfjarige stier Pel 17, van wie de moeder Pel 11 stond opgesteld in de Friese keurgroep. Verder

maakte nog maar één Adema deel uit van het achttal, dat een van de gouden medailles van de koningin won.

Veel lof had Broekema voor de leden van de selectiecommissie, de stamboekbonten Douwe de Jong, Jabik Palsma en Pieter van der Zijpp, die ervoor zorgden dat 'de Friesche keurcollectie wat uniformiteit betreft zonder twijfel ver bovenaan staat'.

Aan de kop van de Friese keurcollectie, die bestond uit negen stieren en 45 koeien, ging de stier Jan 2 uit de stal van Jelle van der Woude in Deersum, waaruit ook een aantal koeien was geselecteerd. Hij was een kundige, bescheiden boer, wiens smaak overeenkwam met die van de beleidsbepalers bij het Friese stamboek, maar merkwaardig genoeg ook met die van Florens Groneman uit het Noord-Hollandse Wieringerwaard, die opvallend debuteerde op de show in Den Haag.

Noord-Hollands glorie

Over de Noord-Hollandse keurgroep werd in het gedenkboek gerapporteerd door de Utrechtse veterinaire Arie van Leeuwen: 'Het Noordhollandsche vee is nu eenmaal groot van stuk, wat rank gebouwd, met vrij sterk uitgesproken melkvorm en, wat de kleurverdeling betreft, met veel wit en talrijke kleine zwarte vlekken'.

Als een mooi 'en toch echt typisch' voorbeeld noemde Van Leeuwen de koe Prinses Juliana, evenals de 'echte' prinses

geboren op 30 april 1909. Haar eigenaar Joris Ruijter uit Oosterblokker zou naderhand, evenals zijn vele zoons en kleinzoons, een beeldbepalende fokker in Noord-Holland worden, niet in de laatste plaats omdat hij als koopman capaciteiten had. Het was dus geen wonder dat hij in 1913 nog lid was van het Noord-Hollands stamboek, dat immers was opgericht om de export meer kans te bieden.

Van Groneman was bekend dat hij vaak moeilijk afstand kon doen van zijn prima dieren, stevast afstammelingen van Fransstieren. Zo weigerde hij op de Haagse show de jonge fokstier Frans Adolf – uitblikker in de Noord-Hollandse groep – te verkopen en pas twee jaar later ging hij voor een vorstelijk bod van 3500 gulden uit Zuid-Afrika door de bocht.

Op 3 juni 1914 leverde Groneman de stier in Schagen af en enkele dagen later vertrok die met wat vrouwelijk vee op een Duitse vrachtboot vanuit de Rotterdamse haven. Het schip had radio aan boord en onderweg hoorde de kapitein dat de wereldoorlog was uitgebroken. Hij koos voor zekerheid en zette koers naar een haven in het neutrale (huidige) Angola. De dieren werden aan land gebracht... en geslacht – ook Frans Adolf. Pas noemde de auteur Florian Illies in zijn boek 1913 'het laatste gouden jaar van de twintigste eeuw'. Inderdaad, de 'grote oorlog' wierp zijn schaduw vooruit. |